

Luka Vidmar

»Ad usum publicum destinata« O javnem značaju Semeniške knjižnice v Ljubljani

UDK 027.6(497.4 Ljubljana)»17«

VIDMAR Luka, mag., asistent, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, ZRC SAZU, Novi trg 5, SI-1000, Luka.Vidmar@zrc-sazu.si

»Ad usum publicum destinata«: O javnem značaju Semeniške knjižnice v Ljubljani

Zgodovinski časopis, Ljubljana 62/2008 (137), št. 1–2, str. 187–202, cit. 83

1.01 izvorni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

V strokovni literaturi so se občasno pojavljali dvomi o tem, da je Semeniška knjižnica v Ljubljani, ki je bila ustanovljena leta 1701 kot javna knjižnica, v 18. stoletju dejansko delovala javno. Nekateri avtorji so zato naziv prve javne znanstvene knjižnice na Slovenskem raje dodelili ljubljanski Licejski knjižnici, ki je bila ustanovljena leta 1791. V pričujoči razpravi osvetljujem problem javnega značaja Semeniške knjižnice najprej z viri iz 18. stoletja, nato s kritičnim pregledom strokovne literature, na koncu pa s primerjavo omenjene baročne biblioteke z domačimi in tujimi knjižnicami, ki so imele podobno funkcijo in vsebino.

Avtorski izvleček

UDC 027.6(497.4 Ljubljana)»17«

VIDMAR Luka, MA, Assistant, ZRC SAZU, Novi trg 5, SI-1000, Luka.Vidmar@zrc-sazu.si

Ad usum publicum destinata. On the Public Character of the Seminary Library in Ljubljana

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 62/2008 (137), No. 1–2, pp. 187–202, notes 83

Language: Sn. (En., Sn., En.)

Occasionally it was possible to detect in technical literature a certain doubt whether the Seminary Library in Ljubljana, which was opened in 1701 as a public library, was indeed open to the public in the 18th century. In view of this, some authors bestowed the title of the first public scholarly library to the Lyceum Library that was established in Ljubljana in 1791. This article examines the issue of the public character of the Seminary Library, first by exploring 18th century sources, then by a critical review of technical literature, and finally by comparing this library with other domestic as well as foreign libraries with a similar function and character.

Author's Abstract

Semeniška knjižnica v Ljubljani, utemeljena leta 1701, je bila že v ustanovni listini posvečena znanosti. O resničnosti te njene temeljne vsebine ni bilo zaradi posebne narave njenega baročnega knjižnega fonda, ki se je ohranil do danes, nikoli nobenega dvoma. Drugačne obravnave pa je bila deležna javna funkcija, ki bi jo bila morala Semeniška knjižnica opravljati tako po določilu ustanovne listine kakor po svojem prvotnem imenu »Javna knjižnica« (od sredine 18. stoletja tudi »Javna škofijska knjižnica«), ki se je obdržalo do začetka 19. stoletja. Večji del razprav s področja zgodovine, literarne zgodovine in bibliotekarstva ji je priznal naziv prve javne znanstvene knjižnice na Slovenskem, nekatere pa so ji ga odrekle, ker so podvomile o njeni splošni dostopnosti. V tej razpravi bom problem javnega značaja Semeniške knjižnice osvetlil najprej z viri iz 18. stoletja, nato s kritičnim pregledom strokovne literature, na koncu pa s primerjavo omenjene biblioteke z domačimi in tujimi knjižnicami s podobno funkcijo in vsebino.

Ustanovitev javne knjižnice v Ljubljani je bila izrecno napovedana leta 1701, in sicer v knjižici *Apes aCaDeMICae operosorum Labacensium* (Akademske čebele ljubljanskih operozov). Delo je bilo napisano in natisnjeno za slovesnost, s katero je 13. decembra leta 1701 v javnost stopila Akademija operozov, znanstvena družba najuglednejših intelektualcev

vojvodine Kranjske.¹ V VIII. členu svojih pravil, objavljenih v omenjeni knjižici, so se operozi obvezali, da »se bo iz darežljivosti Akademije ustanovila javna knjižnica, v katero bodo imeli prost vstop vsi in v kateri bo postavljen knjižničar«, tako da »bi bila ljubiteljem slovstva sčasoma na voljo potrebna oprema«. ² V teh besedah sta bili torej že zajeti tako znanstvena vsebina kakor tudi javna funkcija prihodnje Javne knjižnice.

Obljuba se je pravzaprav začela uresničevati že med pisanjem omenjenega člana *Akademskih čebel*. Akademija operozov se je morala pri tem zahtevnem projektu nujno nasloniti na močno in uveljavljeno ustanovo, v tem primeru na ljubljansko Cerkev. Tako so 30. maja leta 1701 ustanovno listino javne knjižnice podpisali knezoškof Žiga Kristof grof Herberstein, stolni prošt Janez Krstnik Prešeren in stolni dekan Janez Anton Dolničar pl. Thalberg. Takšno tesno sodelovanje med akademijo in vrhom ljubljanske škofije je bilo možno zaradi tega, ker so iz vrst ljubljanskega stolnega kapitlja prihajali najpomembnejši operozi,³ namreč prošt Prešeren, dekan Dolničar in kanonik Jurij Andrej Gladič, in zaradi sorodstvenih oziroma prijateljskih odnosov, ki so povezovali ta dva kroga izobražencev: dekan Dolničar in akademjski tajnik Janez Gregor Dolničar pl. Thalberg sta bila na primer brata, škof Herberstein, ki formalno sicer ni bil član akademije, pa se je odlično razumel z nekaterimi kanoniki, ki so bili hkrati operozi, npr. z Dolničarjem in Prešernom. Člani akademije in stolnega predstojništva so nato sodelovali še ob nekaterih drugih priložnostih, na primer pri slovesnosti javne predstavitve akademije v škofijskem dvorcu pod pokroviteljstvom novega ljubljanskega knezoškofa Ferdinanda grofa Kuenburga leta 1701, pri gradnji in opremljanju nove ljubljanske stolnice sv. Nikolaja v letih po 1701, pri slovesnostih, povezanih z njeno posvetitvijo leta 1707 itn.⁴

Ustanovna listina Javne knjižnice se je ohranila v več izvodih, in sicer v izvorniku v Nadškofijskem arhivu ter v več prepisih v istem arhivu, v rokopisih *Historia Cathedralis Ecclesiae Labacensis* (1701–1714) in *Bibliotheca Labacensis publica* (1715–1718) Janeza Gregorja Dolničarja in v katalogu Semeniške knjižnice iz leta 1770, ki ga je sestavil bibliotekar Jožef Franc pl. Werth.⁵ Število kopij tega dokumenta priča o izjemnem pomenu, ki so ga ustanovitelji, operozi in njihovi nasledniki pripisovali ustanovi javne knjižnice v Ljubljani. Še bolj neposredno pa govori o tem sámo besedilo. V njem Herberstein, Prešeren in Dolničar razglašajo, da »zaradi posebne zavzetosti za lepe umetnosti« utemeljujejo »javno knjižnico« in ji podarjajo vse svoje knjige, ki jih imajo in ki jih bodo še pridobili. Nujnost *javnega* dostopa do knjig prihodnje *znanstvene* knjižnice je nato v listini poudarjena še najmanj dvakrat; prvič, ko ustanovitelji omenjajo potrebo po knjižničarju, da bodo knjige »ljubiteljem znanosti ob določenih urah dostopne«, in drugič, ko škof poziva svoja soprodpisnika in sodeželane, »ki so jim mar javni blagor in svobodne umetnosti«, k darovom za vzdrževanje knjižnice in knjižničarja. Po določilu ustanoviteljev bi morala biti knjižnica odprta vse delavnike razen

¹ Za pregled besedila in pripombe se zahvaljujem dr. Lilijani Žnidaršič Golec in dr. Borisu Golcu.

Primož Simoniti, *Spremna beseda, Akademске čebele ljubljanskih operozov*, prev. Primož Simoniti, Ljubljana 1988, str. 79–80. Prim. France Martin Dolinar, *Od Dizmove bratovščine do Akademije delovnih v Ljubljani*, *Academia operosorum*, Zbornik prispevkov s kolokvija ob 300-letnici ustanovitve, Ljubljana 1994, str. 35–46.

² Akademске čebele ljubljanskih operozov, prev. Primož Simoniti, Ljubljana 1988, str. 9.

³ Marijan Smolik, *Bogoslovno semenišče in Semeniška knjižnica v Ljubljani*, Ljubljana 2002, tipkopis pri dr. Marijanu Smoliku v Ljubljani (v pripravi za tisk), str. 2.

⁴ Gl. Janez Gregor Dolničar, *Zgodovina ljubljanske stolne cerkve*, Ljubljana 1701–1714, ur. Ana Lavrič, Ljubljana 2003, str. 222, 262, 286, 311 (op. 380, 383), 335; Luka Vidmar, *Stolnica sv. Nikolaja v Ljubljani in bazilika sv. Petra v Rimu: baročna komparacija Janeza Gregorja Dolničarja, Stolnica sv. Nikolaja v Ljubljani, 1707*, ur. Metod Benedik, Ljubljana–Celje, 2008.

⁵ Dolničar 2003 (kot op. 4), str. 173–174, 328–329 (op. 663); Semeniška knjižnica v Ljubljani (SKLJ), rkp. 14, Janez Gregor Dolničar, *Bibliotheca Labacensis publica*, Ljubljana 1715–1718, str. 13–17; SKLJ, Jožef Franc Werth, *Catalogus librorum impressorum in bibliotheca hac episcopali ad usum publicum destinata asservatorum*, ordine alphabetico grata methodo concinatus, Ljubljana 1770.

četrta, in sicer poleti od šestih do osmih zjutraj ter od dveh do treh popoldne, pozimi pa od devetih do enajstih dopoldne ter od dveh do treh popoldne. Škof, prošt in dekan so naročili še, naj se knjige darovalcev za njihovega življenja hranijo kakor dotlej pri njih doma, po njihovi smrti in po dokončanju primerne prostora s knjižnimi omarami pa naj se prenesejo tja. Predlagali so, naj bo ta knjižnična dvorana urejena v sklopu nove ljubljanske stolnice, ki so jo začeli zidati ravno tedaj, »in sicer nad zakristijo«.⁶

Iz ustanovne listine je torej razvidno, da sta uresničenje zasnove javne knjižnice, ki so jo oblikovali operozi, prevzela nase ljubljanski škof in stolni kapitelj, ki sta bila sposobna vzdrževati takšno ustanovo s pripadajočimi prostori in osebjem. Javni knjižnici sta v okviru stolnice že vnaprej zagotovila prostor, ki ga akademija gotovo ne bi mogla pridobiti in opremiti z lastnimi sredstvi, hkrati pa sta dolgoročno poskrbela tudi za plačo prihodnjega knjižničarja, ki bi jo akademija prav tako težko pokrila. Škof Herberstein, član ene najuglednejših plemiških družin Notranje Avstrije, je namreč s podpisom ustanovne listine knjižnici daroval glavnico 2000 goldinarjev, katere obresti so zadostovale za stalno vzdrževanje službe knjižničarja. Njegov dar je bil zelo velikodušen, če upoštevamo, da je znašala na primer leta 1742 celoletna plača bibliotekarja v ljubljanskem semenišču 100 goldinarjev.⁷ V zameno za to je škof sebi in svojim naslednikom na škofovskem sedežu izgovoril pravico do imenovanja knjižničarja.

Viri iz prve četrtine 18. stoletja ne dopuščajo nobenega dvoma o tem, da je bila do leta 1725 postopno, vendar uspešno dokončana realizacija javne knjižnice, ki po tem letu ni le izpolnjevala vseh zahtev svojih ustanoviteljev, ampak jih je celo preseerala, čeprav so bili tedaj Herberstein, Prešeren in Dolničar že več let med pokojnimi. Že avgusta leta 1706 je ta podvig javno pohvalil kranjski župnik in operoz Janez Jakob Schilling, saj je v pridigi ob prenosu relikvij sv. Vitala in Varije v novo ljubljansko stolnico med velikimi deli, ki so bila izpeljana v Ljubljani na pragu novega stoletja, imenoval »ustanovitev javne, splošni uporabi namenjene biblioteke«.⁸ Okoli leta 1710 je Janez Gregor Dolničar, ki je bil kot najdejavnejši operoz gotovo med glavnimi pobudniki projekta, v svojo rokopisno kroniko ljubljanske stolnice vključil poglavje z naslovom »Javna knjižnica«. V njem je zapisal, da je Javna knjižnica trenutno začasno nameščena nad stolnično zakristijo – torej v skladu s predlogom ustanoviteljev – in da bo zaradi velikega pritoka novih knjig kmalu dobila nov, večji prostor.⁹ V naslednjem poglavju kronike se izkaže, da je imel Dolničar v mislih sobano v okviru Karlovega kolegija,¹⁰ danes bolj znanega pod imenom Semenišče. In res so stolni kanoniki in operozi biblioteki namenili posebno dvorano v sklopu Karlovega kolegija, ki ni mogel biti omenjen v ustanovni listini knjižnice, saj leta 1701 še ni bil predviden, so ga pa začeli graditi na predlog in pod vodstvom dekana Dolničarja leta 1708.¹¹ Dekan je načrtoval prostor za knjižnico vse od začetka gradnje semenišča, saj je bil jugozahodni trakt stavbe, v katerega je bila in je še umeščena knjižnična dvorana, zgrajen že v letih 1708–1710.¹² Toda leta 1716 je ljubljanski knezoškof Franc Karel grof Kaunitz ob vizitaciji stolnice ugotovil, da je knjižna zbirka, ki je bila očitno tedaj še vedno shranjena nad zakristijo, neurejena, to stanje pa se ni izboljšalo niti leta 1719.¹³ Končno je leta 1721 italijanski slikar Giulio Quaglio na povabilo stolnega

⁶ Dolničar 2003 (kot op. 4), str. 328–329.

⁷ Prim. Marijan Smolik, Franciscus Josephus Thallmainer, 1698–1768, Muzikološki zbornik, III, 1967, str. 48.

⁸ Gl. Janez Jakob Schilling, Slava ljubljanske stolnice, prev. Ana Lavrič, *Stolnica sv. Nikolaja v Ljubljani, 1707*, ur. Metod Benedik, Ljubljana–Celje, 2008, str. 258.

⁹ Dolničar 2003 (kot op. 4), str. 328.

¹⁰ Dolničar 2003 (kot op. 4), str. 331.

¹¹ Marijan Smolik, Kako so zidali semenišče v Ljubljani, *Kronika*, VII, 1959, str. 90.

¹² Smolik 1959 (kot op. 11), str. 93; Marijan Smolik, Semeniška knjižnica v Ljubljani, *Ljubljana 1975* (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, 54), str. 15.

¹³ Smolik 1975 (kot op. 12), str. 7.

kapitlja poslikal strop prazne knjižnične dvorane, leta 1725 pa je mizar Jožef Bergant vanjo postavil knjižne omare iz hrastovine.¹⁴ Neposredno za tem so lahko – in nedvomno tudi so – iz stolnične zakristije v semeniško dvorano prenesli knjige, ki so bile od tedaj neovirano na razpolago obiskovalcem.

Janez Gregor Dolničar sicer tako kakor ustanovitelji knjižnice ni dočkal njenega dokončanja in odprtja, saj je umrl leta 1719, kljub temu pa je v svojih poznih spisih večkrat potrdil njen javni značaj. Nedvomno je pazljivo spremljal vse stopnje njene realizacije. V pregledu ljubljanske zgodovine z naslovom *Epitome Chronologica* iz leta 1714 je tako zapisal, da je bila »slavna Javna knjižnica v Ljubljani« ustanovljena »v veliko korist izobražencev« po darežljivosti škofa, prošta in dekana.¹⁵ Proti koncu svojega življenja je zasnoval kratek opis vojvodine Kranjske, v katerem je med štiri največje znamenitosti deželnega glavnega mesta poleg stolnice, uršulinskega samostana in semenišča uvrščena tudi »zelo slavna Javna knjižnica«.¹⁶ Dolničarjeve omembe – tudi v literariziranem opisu z naslovom *Bibliotheca Labacensis publica* –¹⁷ sicer implicirajo, da je bila zbirka Javne knjižnice splošno dostopna že pred letom 1725, vendar bi jih lahko jemali – podobno kakor poznejše Linhartovo mnenje o isti knjižnici – z zrnom soli zaradi razumljivo pristranskega odnosa.

Poleg eksplicitnih Dolničarjevih pripomb potrjujejo implicitno tudi vsi drugi viri iz prve četrtine 18. stoletja, da so bile pri vzpostavljanju javne knjižnice spoštovane prav vse zahteve ustanoviteljev. Noben podatek ne podpira domneve, da je bila pri tem izjema njena javna funkcija. V knjižnico so bile do leta 1725 vključene zasebne knjižnice ustanoviteljev, kakor je bilo določeno v ustanovni listini, in knjige drugih darovalcev, zlasti iz vrst stolnih kanonikov, operozov in članov sestrskih akademij, kakor je bilo napovedano v omenjenem poglavju v Dolničarjevi *Zgodovini ljubljanske stolnice*. Herbersteinove knjige so bile Javni knjižnici najbrž prepuščene neposredno po podpisu ustanovne listine, in sicer 1. junija leta 1701, ko se je škof odpravil v pokoj v Perugia,¹⁸ knjige operozov pa so prišle vanjo po njihovi smrti: Prešernove knjige leta 1704, knjige dekana Dolničarja leta 1714, knjige po vsej Evropi slovečega zdravnika Marka Grbca leta 1718.¹⁹ Del zasebne biblioteke Janeza Gregorja Dolničarja je bil verjetno v knjižnico vključen po njegovi smrti leta 1719, del pa po smrti njegovega edinega dediča Jožefa Antona Dolničarja leta 1759.²⁰ Število in ugled darovalcev, ki so povečevali zbirko Javne knjižnice v prvi polovici 18. stoletja, podpirata ugotovitev, da je šlo v njenem primeru za javnosti namenjeno ustanovo. Knjige so darovali znameniti kranjski pisci, govorniki, znanstveniki, politiki in gospodarstveniki, med njimi kanonik Jurij Andrej Gladič, kanonik Karel Jožef baron Apfaltrer, župnik Janez Jakob Schilling, jurist Janez Štefan Florijančič pl. Grienfeld, deželni glavar Janez Gašper grof Cobenzl in gubernijski svetnik Franc Henrik baron

¹⁴ France Stele, K zgodovini biblioteknih stavb v Ljubljani, Projekt univerzitetne biblioteke ljubljanske, Ljubljana 1933; Smolik 1959 (kot op. 11), str. 94; Smolik 1975 (kot op. 12), str. 18; Marijan Smolik, Janez Krstnik Prešeren in prva javna znanstvena knjižnica v Ljubljani, Academia operosorum, Zbornik prispevkov s kolokvija ob 300-letnici ustanovitve, Ljubljana 1994, str. 66.

¹⁵ Janez Gregor Dolničar, *Epitome Chronologica, Continens Res Memorabiles, Nobilis, et Antiquissimae Urbis Labacensis, Metropolis Incliti Ducatus Carnioliae, Labaci 1714*, str. 91.

¹⁶ Dolničar je sestavek z naslovom »Carniolia« zapisal na zadnjih dveh praznih straneh Ortelijevega atlasa iz leta 1667, ki ga je okoli leta 1719 daroval Javni knjižnici: SKLJ, X I 24 č, Abraham Ortelius, *Theatro del mondo*, Venetia 1667 (Luka Vidmar, Italijanske umetnostne, topografske in starinoslovske knjige iz bibliotek operozov v Semeniški knjižnici v Ljubljani, magistrsko delo, tipkopis, Ljubljana 2005, str. 53–57).

¹⁷ SKLJ, Dolničar, *Bibliotheca Labacensis* (kot op. 5).

¹⁸ Smolik 1994 (kot op. 14), str. 66; Vidmar 2007 (kot op. 4).

¹⁹ Smolik 1994 (kot op. 14), str. 66.

²⁰ Marijan Smolik, Thalnitscher (Dolnizher, Dolnitscher) Janez Gregor, Slovenski biografski leksikon, zv. 12, ur. Alfonz Gspan in Fran Petre, Ljubljana 1980, str. 74; Luka Vidmar, Arheološki vodniki iz bibliotek operozov in iz njihove bližine v Semeniški knjižnici v Ljubljani, Keria, 7/2, 2005, str. 37.

Raigersfeld. Javno funkcijo knjižnice v drugi četrtini 18. stoletja nakazuje tudi sestava njenega fonda, ki ni obsegal zgolj teoloških knjig, kakršne bi prevladovale v primeru interne teološke knjižnice, temveč je dobro zastopal še druge vede in področja človeške ustvarjalnosti, zlasti zgodovino, cerkveno in civilno pravo ter medicino, pa tudi leposlovje, glasbo, starinoslovje, jezikoslovje, leksikografijo, geografijo in arhitekturo.²¹

V skupini virov iz obdobja okoli sredine 18. stoletja, ki so povezani s škofijskim ordinariatom in semeniščem, je knjižnica brez izjeme omenjena kot javno dostopna. Knezoškof Žiga Feliks grof Schrattenbach jo je ponosno opisal v poročilu o stanju ljubljanske škofije, ki ga je poslal leta 1740 v Rim, pri tem pa je posebej poudaril njeno splošno dostopnost: »V glavnem mestu Ljubljana je pri stolni cerkvi zelo velika in javna knjižnica, ki je oskrbljena z izvrstnimi cerkvenimi, kanoničnimi, zgodovinskimi, moralističnimi, pravnimi in medicinskimi knjigami – z bibliotekarjem, ki je nastanjen v stanovanju pri njej – in ki je v posameznih dneh odprta za javno rabo v dopoldanskih in popoldanskih urah.«²² Isti škof je leta 1742 za bibliotekarja »Javne knjižnice pri stolni cerkvi« imenoval Frančiška Jožefa Thallmainerja, prvega znanega bibliotekarja Semeniške knjižnice.²³ Thallmainerja je imenovanje izrecno zavezalo, da odpira knjižnico v urah, ki so jih določili ustanovitelji. Ta dokument dokazuje, da je bila knjižnica sredi 18. stoletja javnosti odprta vsaj predpisanih petnajst ur na teden, morda celo več. Thallmainer je namreč v spoštovanju polihistske tradicije operozov še posebej zavzeto skrbel za dotok starejših in novejših knjig z vseh področij človeškega znanja, kar je razvidno iz njegovega pedantnega stvarnega in abecednega kataloga.²⁴ Po zgledu pobudnikov in utemeljiteljev knjižnice je tudi sam že za življenja daroval svoje knjige Javni knjižnici, da bi bile dostopne še drugim bralcem.²⁵ V svojih evidencah prilivov in odlivov knjig, ki jih je sestavljal okoli leta 1752, je biblioteko dosledno imenoval »Javna škofijska knjižnica«.²⁶ Leta 1752, v času njegovega vodenja knjižnice, je generalni vikar ljubljanske škofije Karel pl. Peer cesarici Mariji Tereziji poslal poročilo o stanju semenišča, v katerem je tako kakor dvanajst let prej škof Schrattenbach kar dvakrat poudaril javni značaj Semeniške knjižnice, zgrajene »v javno korist in prid«: »v tej stavbi je tudi javna knjižnica, ki je bila zgrajena *ad usum et commodum publicum*«. ²⁷ Po Thallmainerjevi smrti leta 1768 je knezoškof Leopold Jožef grof Petazzi imenoval za bibliotekarja Jožefa Franca pl. Wertha, ki je ostal na tem mestu do leta 1772.²⁸ Werth je leta 1770 sestavil nov abecedni katalog knjig »v tej škofijski knjižnici, namenjeni javni rabi«. ²⁹

Poleg omenjenih dokumentov iz bližine ljubljanske stolnice sta javno funkcijo Semeniške knjižnice v tretji četrtini 18. stoletja potrdila tudi zunanja opazovalca. Leta 1759 je na Dunaju

²¹ Gl. SKLJ, Frančišek Jožef Thallmainer, Stvarni katalog Javne škofijske knjižnice v Ljubljani, Ljubljana 1752–1768.

²² Smolik 1967 (kot op. 7), str. 48, op. 4; Smolik 1975 (kot op. 12), str. 8.

²³ Smolik 1967 (kot op. 7), str. 48, op. 5; Marijan Smolik, Thallmainer (Tolmajner) Frančišek Jožef, Slovenski biografski leksikon, zv. 12, ur. Alfonz Gspan in Fran Petre, Ljubljana 1980, str. 70–71.

²⁴ SKLJ, Frančišek Jožef Thallmainer, Abecedni katalog Javne škofijske knjižnice v Ljubljani, Ljubljana 1752–1768; SKLJ, Thallmainer, Stvarni katalog (kot op. 21).

²⁵ Smolik 1980 (kot op. 23); Vidmar 2005 (kot op. 20), str. 38, 47.

²⁶ To formulacijo sem zasledil v šestih Thallmainerjevih katalogih. Gl. npr. SKLJ, Frančišek Jožef Thallmainer, *Catalogus Librorum, qui ex mandato Celsissimi Ordinarii sub Die 18. Maii Anno 1752 ad Bibliothecam Episcopalem publicam Labacensem de Residentia transportati fuere*, Ljubljana 1752; SKLJ, Frančišek Jožef Thallmainer, *Series Librorum, qui in Bibliothecae Oberburgensis Catalogo in Duplo reperiuntur, in Bibliotheca autem Publica Episcopali Labacensi non inveniuntur, ideoque ad eandem transferri desiderantur*, Ljubljana ok. 1752.

²⁷ Smolik 1967 (kot op. 7), str. 48, op. 8.

²⁸ Smolik 1975 (kot op. 12), str. 10.

²⁹ SKLJ, Werth, *Catalogus librorum* (kot op. 5).

izšla tretja izdaja priljubljenega dela *Topographia Germaniae Austriacae* jezuita Carla Granelli. Knjiga je vsebovala kratek opis Ljubljane, ki ga je dal leta 1766 z nekaterimi predelavami in dodatki v samostojni knjižici natisniti Janez Krstnik Pogričnik, profesor na jezuitskem kolegiju v Ljubljani.³⁰ Oba, Granelli in Pogričnik, sta med ljubljanskimi knjižnicami najbolj pohvalila prav semeniško, saj sta zapisala, da ima Karlov kolegij, namenjen plemiškim mladeničem in bogoslovcem, »elegantno knjižnico, ki je odprta za javno rabo«.³¹ Med letoma 1701 in 1770 potrjuje torej po do sedaj znanih podatkih kar devetnajst virov – večinoma neodvisno eden od drugega – eksplicitno, da je bila Semeniška knjižnica odprta javnosti. Tudi če k temu ne dodamo še številnih prepisov ustanovne listine in virov, ki potrjujejo omenjeno domnevo posredno, moramo konstatirati kontinuiteto javne funkcije Semeniške knjižnice v poznem baroku, torej od njene ustanovitve leta 1701 do Werthovega kataloga leta 1770.

Štirinajst let po Werthovem katalogu je Semeniško knjižnico nekoliko drugače videl razsvetljenec Anton Tomaž Linhart. Kot protokolist ljubljanskega okrožnega urada je spomladi leta 1784 sestavil predlog notranjeavstrijskemu guberniju za ustanovitev deželne študijske knjižnice v Ljubljani, ki ga je 24. maja 1784 podpisal njegov predstojnik Anton baron Taufferer. V tej spomenici je Linhart predvidel, da bi prihodnjo javno biblioteko s kar najmanjšimi stroški sestavili iz že obstoječih knjižnic in knjižnih zbirk na Kranjskem. Guberniju je tako predlagal, naj se združijo Javna knjižnica v semenišču, knjižnica ljubljanskih škofov v Gornjem Gradu, gimnazijska knjižnica oziroma nekdanja knjižnica jezuitskega kolegija, knjižnica Družbe za poljedelstvo in koristne umetnosti, Turjaška knežja knjižnica, knjižnice razpuščenih samostanov v Bistri, Velesovem in Mekinjah ter knjižnice še delujočih frančiškanskega, diskalceatskega in kapucinskega samostana v Ljubljani.

Linhart je o Semeniški knjižnici v tem besedilu zapisal: »Tako imenovana javna knjižnica v semenišču, ki pa prav nič ne služi svojemu namenu, ker je vse preveč pomanjkljiva, da bi lahko zadovoljila tudi le začetne literarne potrebe, deloma, ker je preredko kdaj – le dvakrat na teden samo po nekaj ur in še to ne v vseh letnih časih – odprta, deloma pa, ker je njena uporaba ali neuporaba preveč odvisna od dobre volje duhovščine, ki jo izključno oskrbuje. Pred približno 80 leti so jo takratni knezoškof Krištof Žiga grof Herberstein, stolni prošt Prešeren in stolni dekan Thalberg, trije možje, ki jim bo domača literatura večno hvaležna, s prostovoljno priključitvijo svojih zasebnih knjižnic namenili javni uporabi ter jo oskrbeli, da bi trajno obstajala, z nadarbino v znesku 180 gld.«³²

Po Linhartu je torej Semeniška knjižnica leta 1784 nezadostno izpolnjevala svoje javno poslanstvo. Za to tezo je avtor navedel dva dokaza. Knjižnica je bila redko odprta – po Linhartovih podatkih sodeč približno za polovico manj, kakor je bilo določeno v ustanovni listini in kakor je bilo v navadi še v Thallmainerjevem času –, poleg tega pa so jo upravljali stolni duhovniki. Šibkost drugega argumenta, ki nima – kakor pričajo starejši viri o Semeniški knjižnici, pa tudi podatki o sočasnih javnih knjižnicah v Italiji, ki so bile prav tako v cerkveni lasti oziroma v sklopu cerkvenih stavb – nobene nujne zveze s splošno dostopnostjo, nas opomni, da moramo Linhartovo kritiko sprejeti z nekaj pomisleki. Predvsem je treba upoštevati, da je Linhart tedaj že povsem prevzel racionalistične nazore, kot zagret jožefinec pa je bil nasprotnik cerkvenih redov in zagovornik radikalnih cesarjevih reform v zvezi s Cerkvijo, tudi sekularizacije njenega

³⁰ Viktor Steska, Pogričnikova Compendiaria descriptio metropolis Labacensis iz l. 1766, Zbornik za umetnostno zgodovino, I, 1925, str. 103–105.

³¹ Carlo Granelli, *Topographia Germaniae Austriacae*, Vindobonae 1759, str. 167; Janez Krstnik Pogričnik, *Compendiaria metropolis Carnioliae descriptio e Topographia Germaniae Austriacae Caroli Granelli S. J. excerpta*, Labaci 1766, tč. XII.

³² Alfonz Gspan, *Opombe*, Anton Tomaž Linhart, Zbrano delo, 1, ur. Alfonz Gspan, Ljubljana 1950 (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev), str. 545–550.

premoženja. Ta razsvetljenska stališča, ki so seveda nasprotovala baročnemu konceptu javne knjižnice v cerkveni lasti, so se pri Linhartu še posebej zaostrija v času pisanja predloga, saj ga je ljubljanski knezoškof Karel Janez grof Herberstein samo osem mesecev prej po očitno mučnem sporu odpustil z mesta svojega tajnika.³³ Očitno užaljenemu razsvetljencu je bilo zato pozneje nedvomno v veliko zadoščenje, ko je opazoval sadove svoje spomenice: gubernij je ukazal izročitev semeniške Javne knjižnice za potrebe prihodnje študijske knjižnice,³⁴ čemur se je seveda škof Herberstein, ki ga je Linhart po njunem sporu imenoval »infulirani norec«, ogorčeno uprl. Enako zadovoljstvo je Linhart čutil prav v času sestavljanja predloga o združitvi knjižnic, torej maja leta 1784, ko je lahko Martinu Kuraltu poročal o bližnji odločitvi cesarja Jožefa II., da razpusti samostan Stična,³⁵ na katerega nekdanja cistercijanska novica nista gojila lepih spominov.

Tudi če zanemarimo omenjene okoliščine, ki nakazujejo Linhartovo pristranskost, in sprejmemo njegove pripombe o omejenem dostopu v Semeniško knjižnico za popolnoma resnične, moramo še vedno ostati pozorni na osnovni namen Linhartovega predloga, ki je državna zaplemba cerkvenih knjižnic, zlasti največje in najbogatejše med njimi – Javne knjižnice v semenišču, in njihova združitve v enotno deželno študijsko knjižnico. Kar zadeva vključitev knjižnic razpuščenih samostanov, je bil Linhartov predlog povsem legitim in v skladu s cesarjevim ukazom iz leta 1782, naj se tovrstne knjižne zbirke pošljejo v obstoječe ali novoustanovljene deželne licejske oziroma univerzitetne knjižnice.³⁶ Hkrati je treba poudariti, da ni imel Linhart nobene zakonske podlage pri predlogu priključitve knjižnic še delujočih samostanov in Javne knjižnice v semenišču. Pri vsaki od teh bibliotek je zato spretno, čeprav nujno manj prepričljivo utemeljeval zahtevo po poddržavljenju, bodisi je navajal, da je knjižnica po svojem namenu ali izvoru javna (semeniška in gornjegrajska knjižnica), bodisi je – če mu je zmanjkalo zgodovinskih dokazov – trdil, da bi to morala postati zaradi državnih interesov (še delujoče ljubljanske samostanske knjižnice).

Linhart torej nikakor ni zanikal javne funkcije Semeniške knjižnice, saj jo je v predlogu guberniju uporabil ne le kot glavni, temveč tudi kot edini razlog za njeno poddržavljenje. Trdil je zgolj, da javnost v knjižnico ni pripuščena v zadostni meri, zato bi jo morali postaviti pod okrilje države, ne pa Cerkev. Linhartova argumentacija nakazuje, da se mu v resnici ni zdelo problematična domnevno nezadovoljiva dostopnost Semeniške knjižnice, marveč dejstvo, da jo je imela v lasti in pod nadzorom Cerkev. To domnevo potrjuje drug odlomek iz istega spisa. Ko je Linhart utemeljeval priključitev Semeniške knjižnice deželni študijski biblioteki, je svoj predlog še maskiral z zgodovinskimi dokazi o njeni javni funkciji in z objektivnimi dokazi o slabem opravljanju iste funkcije, v nadaljevanju pa je brez sprenevedanja razkril jožefinsko podstat svojega predloga, bolj povezano z zmanjšanjem vpliva Cerkev na družbo kakor z zagotavljanjem dobrega delovanja javne knjižnice: »Da ima javna knjižnica, način, kako je oskrbovana, večja ali manjša omejitev njene uporabe prevelik vpliv na javno mnenje, na nravi in zakonodajo, da ne bi bila pod najvišjim nadzorstvom države, to je resnica, ki o njej pošteni državljani ne dvomi.«³⁷ Iz vseh navedenih okoliščin in potez Linhartovega predloga guberniju lahko torej sklepamo, da javni značaj Semeniške knjižnice do leta 1784 kljub očitno

³³ Anton Tomaž Linhart, *Zbrano delo*, 1, ur. Alfonz Gspan, Ljubljana 1950 (*Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev*, str. 421–422; Lilijana Žnidaršič Golec, *Anton Tomaž Linhart – ljubljanski škofijski arhivar*, Anton Tomaž Linhart, Jubilejna monografija ob 250-letnici rojstva, ur. Ivo Svetina idr., Ljubljana 2005, str. 336–339).

³⁴ Smolik 1975 (kot op. 12), str. 10.

³⁵ Linhart 1950 (kot op. 33), str. 424.

³⁶ Prim. Friedrich Buchmayr, *Secularization and Monastic Libraries in Austria, Lost Libraries, The Destruction of Great Book Collections since Antiquity*, ur. James Raven, New York 2004, str. 150.

³⁷ Gspan 1950 (kot op. 32), str. 549.

skrčenemu urniku še ni bil bistveno okrnjen. Pravzaprav potrjuje spomenica ravno nasprotno. Semeniško knjižnico je lahko Linhart prav zaradi njene javne vloge guberniju predstavil tako kot jedro (med predlaganimi enotami prihodnje biblioteke jo je postavil na prvo mesto) kakor tudi kot sedež nove študijske knjižnice: »javna knjižnica je zdaj čisto udobno shranjena v knezoškofijskem semenišču v za to namenjeni precej prostorni dvorani. Nič ne nasprotuje, da bi se tudi druge sestavine namestile v istem poslopju«. Prav tako je za pomočnika bibliotekarja prihodnje študijske knjižnice predlagal kar Franca Paradisa – tedanjega bibliotekarja Javne knjižnice.³⁸

Po tem pregled virov iz 18. stoletja, ki govorijo o dostopnosti Semeniške knjižnice, je mogoče opozoriti na glavne napake v strokovnih obravnavah tega vprašanja. Že Konrad Stefan je leta 1907 Javno knjižnico zavajajoče poimenoval »knjižnica operozov« in zapisal: »Ko se je družba operozov 1725 razšla, je prišla njihova knjižna zbirka v last knezoškofijskega teološkega semenišča, kjer jo hranijo še danes, kljub večkratnim prizadevanjem dežele, da bi to »semeniško knjižnico« v skladu z njenim namenom, da bi bila »javna knjižnica«, združili s pozneje ustanovljeno Licejsko knjižnico.«³⁹ Stefan je pretirano povečal delež akademije pri ustanovitvi in lastništvu Javne knjižnice. Kakor smo videli, so operozi v resnici zanjo prispevali pobudo, zasnovo in knjižne darove, ustanovil pa jo je ljubljanski škof s stolnim kapituljem, in sicer ne glede na to, da so bili nekateri kanoniki istočasno operozi. Ta zadnja okoliščina je bistveno pripomogla k uresničenju načrta, ni pa vplivala na dejstvo, da je bila nova knjižnica – nedvomno s privoljenjem operozov – od 30. maja leta 1701 naprej lastniško, finančno in organizacijsko, pa tudi zaradi knjižnih darov povsem odvisna od ljubljanskega škofa in stolnega kapitlja. V nasprotnem primeru operozi niti ne bi mogli upati, da bi se ohranila kot trajna ustanova. Z morebitno izjemo *Akademskih čebel* – ki pravzaprav samo nedoločno napovedujejo vodilno vlogo akademije pri ustanovitvi javne knjižnice – noben vir iz 18. stoletja niti ne omenja niti ne nakazuje, da bi bila Akademija operozov ustanoviteljica in posledično lastnica Javne knjižnice. Če bi si akademija res lahko pripisovala to čast, bi to zanesljivo s ponosom poudarila Janez Gregor Dolničar, ki je bil najvidnejši operoz, ne pa tudi član ljubljanskega cerkvenega vrha, in Linhart, prav tako član leta 1781 obnovljene Akademije operozov, ki bi tako dobil v roke dodaten argument za poddržavljenje Javne knjižnice, tj. dokaz o njenem prvotno posvetnem lastništvu.

Javna knjižnica torej ni mogla postati last semenišča po razpadu akademije okoli leta 1725, kakor je trdil Stefan, ker je bila v resnici že od 30. maja 1701 last ljubljanske škofije. Ustanovna listina je namreč istočasna določila splošno dostopnost knjižnice in cerkveni nadzor nad njo. Semeniška knjižnica se je sicer pozneje iz javne znanstvene biblioteke v resnici razvila v zaprto teološko biblioteko, vendar ne po enkratni odločitvi vodstva leta 1725, kakor je domneval Stefan, temveč šele postopno med letoma 1784 in 1806, delno zaradi ponavljajočih se poskusov združitve z Licejsko knjižnico, delno zaradi tega, ker je vlogo javne knjižnice kot enega glavnih središč intelektualnega življenja v Ljubljani po letu 1794 dejansko prevzela Licejska knjižnica.⁴⁰ Ta sprememba se je kazala po letu 1784 znotraj knjižnice v povečanem prilivu teološke, zlasti janzenistične literature in v zmanjšanem prilivu knjig s področja drugih strok, na zunaj pa z omejevanjem dostopa do knjižnice. Toda še leta 1819 je tedanji bibliotekar Janez Zalokar sestavil seznam knjig »v Javni ljubljanski škofijski knjižnici«.⁴¹ Preobrazba Semeniške

³⁸ Gspan 1950 (kot op. 32), str. 548, 550.

³⁹ Konrad Stefan, *Geschichte der Entstehung und Verwaltung der k. k. Studien-Bibliothek in Laibach*, *Mitteilungen des Musealvereines für Krain*, 20, 1907, str. 9–10.

⁴⁰ Smolik 1975 (kot op. 12), str. 10–11; Smolik 2002 (kot op. 3), str. 11.

⁴¹ SKLJ, Janez Zalokar, *Catalogus Librorum in Bibliotheca Episcopali Labacensi publica in Seminario erecta*, Ljubljana 1819.

knjižnice iz javne v zaprto biblioteko se je simbolično končala v letih po 1819, ko so zazidali samostojni vhod, ki je dobrih sto let vodil z ulice v preddverje njene glavne dvorane.⁴²

Stefanovo nerazumevanje razmerja med deležem operozov in deležem vrha ljubljanske škofije pri ustanovitvi in lastništvu Javne knjižnice se zdi na prvi pogled nepomembno, vendar je imelo daljnosežen vpliv. Precej poznejših avtorjev je od Stefana prevzelo sicer upravičeno poudarjanje zaslug akademije, vendar tudi neustrezno oceno vloge škofa in kapitlja pri ustanovitvi in posledično napačno predvidevanje o lastništvu in javnem značaju Semeniške knjižnice.⁴³ Tako Stefan kakor avtorji, ki so ga nekritično povzemali, so na te zmotne domneve naslonili prepričanje o upravičenosti priključitve Semeniške knjižnice Licejski knjižnici, ki je bila večkrat predlagana po letu 1784.

Janko Polec je leta 1929 sicer pravilno ugotovil, da je Javno knjižnico v okviru Karlovega kolegija uporabljal širok krog kranjskih (tako cerkvenih kakor laičnih) izobražencev in da so jo za javnost polagoma zaprli šele konec 18. stoletja.⁴⁴ Toda France Kidrič je v istem času prevzel in izostril napačno Stefanovo tezo, ki jo je tudi sam povezal z obžalovanjem nezdružitve Semeniške in Licejske knjižnice: knjižnico operozov naj bi si ob razpadu akademije okoli leta 1721 prilastila ljubljanski škof in semenišče, s čimer naj bi izgubila javni značaj.⁴⁵ Po njegovem naj bi bila tako prva res javna biblioteka šele Licejska knjižnica.⁴⁶ Kidričeva domneva o nezdržljivosti javnega značaja knjižnice in cerkvenega lastništva, ki pri Stefanu še ni jasno razvidna, spominja na Linhartovo mnenje o škodljivosti kombinacije istih elementov za državo. Toda Linhart v spomenici iz leta 1784 ni trdil, da si je Cerkev Semeniško knjižnico prisvojila kot tujo lastnino. Poleg tega dokazujejo prav vsi viri vključno z Linhartovim predlogom guberniju ravno nasprotno od Kidričevih domnev: knjižnica je bila v sklopu ljubljanske stolnice in semenišča javnosti dostopna vsaj od leta 1725 do leta 1784, pred in po tem obdobju pa najbrž z določenimi omejitvami. Kidričevo nepoznavanje razvoja Semeniške knjižnice v njenem najuspešnejšem obdobju v drugi in tretji četrtini 18. stoletja se zrcali tudi v trditvi, da se ljubljanski škofje med letoma 1701 in 1772 niso trudili za povečanje njene knjižne zbirke.⁴⁷ Temu nasprotujejo viri in sam fond Semeniške knjižnice, ki pričajo o stalnem dotoku knjig v tem obdobju,⁴⁸ predvsem pa o razkošni opremljenosti knjižnične dvorane v letih 1720–1725 pod škofom Lesliejem in o izjemni obogatitvi knjižne zbirke sredi 18. stoletja pod škofom Attemsonom, ki je bibliotekarju Thallmainerju omogočil obsežno zamenjavo duplikatov s knjižnicama v ljubljanskem škofijskem dvorcu in v škofovski rezidenci v Gornjem Gradu.⁴⁹ Dodati je treba, da je bil Kidrič v času pisanja teh razprav sicer član prvega uredniškega odbora *Slovenskega biografskega leksikona*, kljub temu pa je bila teza o Semeniški knjižnici kot prvi javni znanstveni biblioteki na Slovenskem spoštovana vsa desetletja izhajanja tega dela.⁵⁰ Tudi Melita

⁴² Smolik 1975 (kot op. 12), str. 12; Smolik 2002 (kot op. 3), str. 12. Gl. Dolničar 2003 (kot op. 4), str. 331.

⁴³ Stele, na primer, je zasluge za ustanovitev pripisal predvsem sopodpisnikoma listine, ki sta bila operoza, ne pa Herbersteinu: Stele 1933 (kot op. 14).

⁴⁴ Janko Polec, Ljubljansko višje šolstvo v preteklosti in borba za slovensko univerzo, Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929, Ljubljana 1929, str. 6–7.

⁴⁵ France Kidrič, Biblioteški problemi in univerza, Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929, Ljubljana 1929, str. 430–431; France Kidrič, Ob dvestoletnici slovenske knjige (Razvojna linija slovenskega preporoda v prvih razdobjih), France Kidrič, Izbrani spisi, I, ur. Darko Dolinar, Ljubljana 1978, str. 218.

⁴⁶ France Kidrič, Zgodovina slovenskega slovstva, Od začetkov do Zoisove smrti, Razvoj, obseg in cena pismenstva, književnosti in literature, Ljubljana 1929–1938, str. 699.

⁴⁷ Kidrič 1929 (kot op. 45), str. 431.

⁴⁸ Gl. SKLJ, Thallmainer, Abecedni katalog (kot op. 24).

⁴⁹ Gl. SKLJ, Thallmainer, Catalogus Librorum (kot op. 26); SKLJ, Thallmainer, Series Librorum (kot op. 26). Prim. Smolik 1967 (kot op. 7), str. 50.

⁵⁰ Gl. Josip Lesar, Herberstein Sigism. Krištof, Slovenski biografski leksikon, zv. 2, ur. Izidor Cankar, Ljubljana 1926, str. 314; Maks Miklavčič, Prešeren Janez Krst., Slovenski biografski leksikon, zv. 8, ur. Franc Ksaver Lukman,

Pivec Stele je leta 1932 v skladu z viri in Polcem zanjo zapisala, da je bila ustanovljena kot javna knjižnica in da je to funkcijo izgubila šele z ustanovitvijo Licejske knjižnice.⁵¹

Leta 1940 je sklepal popolnoma drugače Avgust Pirjevec, ki je stopnjeval Stefanovo in Kidričevo tezo. Po njegovem mnenju je javno znanstveno knjižnico ustanovila Akademija operozov. Toda pravega namena, da bi služila javnosti, naj bi ta akademijska knjižnica v nasprotju z Licejsko knjižnico nikoli ne dosegla. Dokončana je bila šele leta 1725, ko je akademija že prenehala delovati, potem pa si jo je – tako Pirjevec – brez formalnih postopkov prilastilo ljubljansko semenišče oziroma škof.⁵² Po drugi svetovni vojni so nekateri od avtorjev, ki so sestavljali sintetične preglede slovenske književnosti in kulture, nekritično sprejeli Kidričevo razlago o zgodnjem prenehanju javne funkcije Semeniške knjižnice.⁵³ Med njimi je bil tudi Jaro Dolar, ki je leta 1982 samo povezal že znane negativne ocene Semeniške knjižnice: ker se knjižnica ni sistematično obnavljala (Kidrič) in ker je prešla v last semenišča (Stefan), ni nikoli postala javna (Pirjevec), kar je bila lahko šele Licejska knjižnica (Kidrič).⁵⁴ Dolar se ni oziral na ugotovitve Marijana Smolika, ki je že leta 1975 na podlagi novo odkritih virov utemeljeno zapisal, da je Semeniška knjižnica ohranila javni značaj do začetka delovanja Licejske knjižnice.⁵⁵

Problema prve javne znanstvene knjižnice na Slovenskem so se morali nato lotiti avtorji gesel v *Enciklopediji Slovenije*. Branko Berčič sicer Semeniški knjižnici ni odrekal tega naziva, vendar je prevzel napačno Kidričevo trditev, da je Semeniška knjižnica po koncu delovanja akademije leta 1721 prešla v last škofije.⁵⁶ Javno funkcijo Semeniške knjižnice je potrdil tudi Jože Koruza.⁵⁷ V skladu z njima, predvsem pa v skladu s Smolikovimi dognanji, je Stanislav Bahor leta 2001 zapisal, da je »l. 1701 utemeljena knjižnica najstarejša do danes ohranjena javna knjižnica v Sloveniji«. Enako korektno je orisal njen razvoj od iniciative operozov in ustanovne listine ljubljanskih prelatov do preobrazbe javne znanstvene knjižnice v semeniško teološko knjižnico, ki se je zgodila v obdobju od konca 18. do začetka 19. stoletja.⁵⁸ Podobno je leta 2004 o Semeniški knjižnici premišljeval France Martin Dolinar, ki je pravilneje od Berčiča in v skladu s Smolikom zapisal, da je javno delovala do leta 1794, ko je postala interna knjižnica semenišča.⁵⁹

Po precejšnji uskladitvi stališč – z izjemo Dolarja – glede javne funkcije Semeniške knjižnice v zadnjih treh desetletjih se je leta 2005 z nasprotnim mnenjem oglasila Eva Kodrič

Ljubljana 1952, str. 565; Marijan Smolik, Thalmitscher (Dolnitscher) Janez Anton, Slovenski biografski leksikon, zv. 12, ur. Alfonz Gspan in Fran Petre, Ljubljana 1980, str. 72.

⁵¹ Melita Pivec Stele, Naše knjižnice, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, XIII, 1–4, 1932, str. 74. Gl. tudi Melita Pivec Stele, Biblioteke u Sloveniji, Enciklopedija Jugoslavije, 1, 1955, str. 538–540.

⁵² Avgust Pirjevec, Knjižnice in knjižničarsko delo, Celje 1940, str. 87–90.

⁵³ Gl. npr. Mirko Rupel, Protireformacija in barok, Zgodovina slovenskega slovstva, I, Do začetkov romantike, ur. Lino Legiša, Ljubljana 1956, str. 300.

⁵⁴ Jaro Dolar, Spomin človeštva, Ljubljana 1982, str. 301, 338, 339.

⁵⁵ Smolik 1975 (kot op. 12), str. 10–11. Smolik zastopa enaka stališča, podkrepljena z novimi odkritji o dediščini operozov, še danes: Smolik 1994 (kot op. 14), str. 65, 71; Marijan Smolik, Semeniška knjižnica, Enciklopedija Slovenije, 11, Ljubljana 1997, str. 44–45; Smolik 2002 (kot op. 3), str. 2, 11–12.

⁵⁶ Branko Berčič, Knjižnica, Enciklopedija Slovenije, 5, 1991, str. 154–155. Branko Berčič, Martina Šircelj, Narodna in univerzitetna knjižnica, Enciklopedija Slovenije, 7, 1993, str. 300–302. Enako stališče je ohranil pozneje: Branko Berčič, O knjigah in knjižničarstvu, Razvojne študije in analize, Ljubljana 2000 (BiblioThecaria, 8), str. 103–104.

⁵⁷ Jože Koruza, Emilijan Cevc, Academia operosorum, Enciklopedija Slovenije, 1, Ljubljana 1987, str. 6.

⁵⁸ Stanislav Bahor, Ljubljana/Laibach, 5, Semeniška knjižnica/Seminarbibliothek, Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa, 9, Kroatien, Slowenien, Italien, ur. Vilenka Jakac Bizjak idr., Hildesheim-Zürich-New York, 2001, str. 204.

⁵⁹ France Martin Dolinar, Knjižnice skozi stoletja, Ljubljana 2004 (BiblioThecaria, 14), str. 184.

Dačić, ki je pod naslovom »A. T. Linhart in ustanovitev prve javne znanstvene knjižnice na Kranjskem« obravnavala Linhartov predlog o ustanovitvi deželne študijske knjižnice.⁶⁰ Avtorica je naziv prve javne znanstvene knjižnice resolutno dodelila Licejski, ne pa Semeniški knjižnici, vendar ni te odločitve, ki jo poznamo v neargumentirani obliki že od Kidriča, Pirjevca in Dolarja, utemeljila niti na analizi virov niti na polemiki s starejšimi avtorji niti na primerjavi z Licejsko knjižnico. Oporo za tezo, da Semeniška knjižnica ni delovala javno, je našla izključno v znani Linhartovi opazki o slabi dostopnosti Javne knjižnice v semenišču iz leta 1784. V razpravi je poleg tega samo še dobesedno ponovila Stefanovo in Kidričevo tezo o knjižnici operozov, ki jo je po razpadu akademije prevzelo semenišče, ter Pirjevčevo in Dolarjevo nadaljevanje iste teze, da Semeniška knjižnica »nikoli ni postala prava javna ustanova«. ⁶¹ Zaradi odsotnosti kakršnihkoli novih ugotovitev o Semeniški knjižnici oziroma zaradi neupoštevanja doslej znanih virov in literature o njej bi lahko bralec domneval, da ji je avtorica morda odrekla status javne knjižnice zaradi drugačnega, posodobljenega pojmovanja tega koncepta. Vendar pa ni razprava Eve Kodrič Dačić niti jasno definirala termina »javna knjižnica« niti razložila, zakaj se ta izraz lahko nanaša na Licejsko knjižnico, na Semeniško pa ne.

Najprej je torej treba opredeliti pojem »javna knjižnica«. V vseh v tej razpravi navedenih virih od ustanovne listine Semeniške knjižnice (1701) naprej in pri vseh navedenih avtorjih do Dolinarja (2004) je ta pojem nedvoumno pomenil javnosti odprto, tj. splošno dostopno knjižnico, pri čemer moramo upoštevati, da si je bila ta koncept vsaka zgodovinska doba razlagala na poseben način. Eva Kodrič Dačić pa je uporabljala isti termin v precej zoženem pomenu. Že na začetku je namreč zapisala, da so sicer javne knjižnice obstajale že v antiki, da pa so se začele prve knjižnice kot javne ustanove v Evropi pojavljati šele v 18. stoletju. Tako bralec na tem mestu zaman išče vsaj omembo prvih javnosti odprtih knjižnic v renesančni Italiji in njihovih baročnih naslednic v mnogih evropskih deželah. V nadaljevanju se celo izkaže, da ni avtorica v kategorijo javnih knjižnic uvrstila niti vseh razsvetljskih knjižnic te vrste, in sicer Kraljeve knjižnice v Parizu, javnosti odprte leta 1735, in knjižnice Britanskega muzeja, javnosti odprte leta 1759, pač pa samo avstrijske univerzitetne knjižnice iz dobe razsvetljenstva, francoske javne knjižnice po revoluciji leta 1789 in ameriške ljudske knjižnice.⁶² Bralec se znajde na tem mestu v dilemi, ali razume avtorica pod pojmom »javna knjižnica« splošni, nadzgodovinski koncept javnosti odprte knjižnice, kakor se je razvijal in spreminjal v obdobjih antike, renesanse, baroka in razsvetljenstva do danes, ali pa morda posebni, historično določeni koncept splošnoizobraževalne knjižnice (v angleščini *public library*, v nemščini *öffentliche Bibliothek*) kot državne biblioteke s splošnimi vsebinami, namenjene vsakomur. Sklepam, da Eva Kodrič Dačić kljub omembi ameriških ljudskih knjižnic ni imela v mislih specialnega pomena izraza »javna knjižnica«, saj se je začel koncept splošnoizobraževalne knjižnice, v katerega omenjene avstrijske in francoske biblioteke nikakor niso spadale, uresničevati šele v 19. stoletju.⁶³ Če pa je avtorica merila na splošni pomen izraza, tj. na javnosti odprto knjižnico, kakor ga v tej razpravi uporabljam tudi sam, ni jasno, zakaj med evropske javne knjižnice ni uvrstila javnih knjižnic iz obdobja med sredino 15. in sredino 18. stoletja, temveč le knjižnice od konca 18. stoletja naprej.

Iz besedila Eve Kodrič Dačić je vendarle mogoče razbrati, da naj bi bila *differentia specifica*, ki ločuje »prave« javne knjižnice od »nepravih«, javna, tj. državna lastnina. Izraz »jav-

⁶⁰ Eva Kodrič Dačić, A. T. Linhart in ustanovitev prve javne znanstvene knjižnice na Kranjskem, Anton Tomaž Linhart, Jubilejna monografija ob 250-letnici rojstva, ur. Ivo Svetina idr., Ljubljana 2005, str. 351–377.

⁶¹ Kodrič Dačić 2005 (kot op. 60), str. 372.

⁶² Kodrič Dačić 2005 (kot op. 60), str. 352.

⁶³ Gl. npr. Uwe Jochum, *Kleine Bibliotheksgeschichte*, Stuttgart 1993, str. 147–164.

na knjižnica« naj bi se torej po njenem ne nanašal le na funkcijo, marveč tudi na lastništvo knjižnice. S tega vidika je tudi razložljiva njena odločitev, da je za prvo javno znanstveno knjižnico na Kranjskem razglasila Licejsko, ne pa Semeniško knjižnico. Toda takšna vrednotenjska aplikacija moderne, postrazsvetljenske perspektive lastništva, ki istoveti javno in državno lastnino, na pretekla historična obdobja je v nasprotju z načeli zgodovinske vede. Nedvomno je sicer res, da je vsako zgodovinsko obdobje javno razsežnost teh knjižnic razumelo nekoliko drugače. Javnost, ki so ji bile te knjižnice namenjene, se je od humanizma naprej praviloma nanašala na vedno širši krog ljudi,⁶⁴ delno zaradi liberalizacije njihovega dostopa pod vplivom splošnih družbenih sprememb v Evropi, delno zaradi naraščanja števila izobražencev. V skladu s temi tokovi se je spreminjal tudi način ustanovitve, posledično pa tip lastništva javnih knjižnic. Tako je začela od sredine 18. stoletja naprej posvetne in cerkvene kneze v vlogi ustanoviteljev in lastnikov vedno bolj nadomeščati država. Toda teh splošnih ugotovitev ni mogoče samoumevno prenesti na konkretno javno delovanje določene knjižnice. Državno lastništvo samo po sebi neki knjižnici s konca 18. stoletja še ni zagotavljalo svobodnejšega dostopa v primerjavi z neko starejšo knjižnico. Ravno avstrijske visokošolske knjižnice iz dobe razsvetljenstva, ki jih je Eva Kodrič Dačić navedla kot zgledne primere vsakomur dostopnih javnih ustanov, so bile v resnici kot del univerze ali liceja s svojo znanstveno vsebino namenjene predvsem profesorjem in študentom, šele nato drugim zainteresiranim izobražencem.

V vsakem primeru se je treba torej pri opredelitvi določene knjižnice kot javne izogibati pavšalni periodizaciji in klasifikaciji ter dati prednost natančni analizi njenih značilnosti. Šele na tej podlagi je mogoča umestitev v specifično zgodovinsko obdobje in tip knjižnice. Med omenjene značilnosti spadajo tudi različni historično določeni tipi lastništva, med katerimi je državno lastništvo zgolj možen, ne pa nujno potreben element javne knjižnice. Iz omenjenih razlogov je izločitev Semeniške knjižnice iz kategorije javnih knjižnic samo zaradi cerkvenega lastništva, ki so jo zagovarjali Kidrič, Pirjevec, Dolar in Eva Kodrič Dačić, že v izhodišču napačna. Neutemeljenost takšne odločitve pa pokaže – poleg že obravnavanih virov iz 18. stoletja – tudi primerjava Semeniške knjižnice s sočasnimi javnimi knjižnicami v Italiji in z Licejsko knjižnico.

Oporozi so se kot občudovalci Večnega mesta, ki so ga iz zgodovinskih in religioznih razlogov povezovali s staro Emono in sodobno Ljubljano,⁶⁵ sicer dobro zavedali, da se je prvo veliko obdobje razvoja javnih knjižnic na evropskih tleh začelo v antičnem Rimu, vendar so se pri ideji javne ljubljanske knjižnice dejansko oprli na tradicijo italijanskega humanizma. Antični koncept javne knjižnice je želel po obdobju srednjega veka prvi obuditi Francesco Petrarca, ki pa mu po letu 1362 nameravane ustanovitve javne knjižnice v Benetkah ni uspelo uresničiti. Prvo javno knjižnico novega veka je ustanovil florentinski patricij Cosimo de Medici, ki je zasebno biblioteko svojega prijatelja Niccolòja Niccolija, umrlega leta 1437, v skladu z njegovimi zadnjimi željami preoblikoval v knjižnico, dostopno vsem izobraženim meščanom v sklopu dominikanskega samostana San Marco v Firencah. Temu zgledu so v renesančni Italiji med drugimi sledili papež Nikolaj V., ki je po izvolitvi leta 1441 z darovanjem zasebne knjižnice in z dotacijami pripravil ustanovitev Vatikanske knjižnice, dostopne vsem izobražencem papeškega dvora, kardinal Basilios Bessarion, ki je svojo biblioteko leta 1468 zapustil Beneški republiki pod pogojem, da jo preoblikuje v javno knjižnico, nato pa jo je *Serenissima* postopno uredila pri baziliki S. Marco, in toskanski veliki vojvoda Cosimo I., ki je leta 1571 knjižne zbirke Medičejcev, združene v Biblioteca Laurenziano, odprl javnosti v sklopu družinske cerkve S. Lorenzo v Firencah. Vse omenjene velike knjižnice z večino drugih

⁶⁴ Prim. Richard Mummendey, *Von Büchern und Bibliotheken*, Darmstadt 1984, str. 228–230, 267.

⁶⁵ Vidmar 2005 (kot op. 20), str. 36.

renesančnih javnih knjižnic v Italiji so bile – kakor Semeniška knjižnica – tako ali drugače povezane s Cerkvijo, bodisi lastniško bodisi zgolj po oskrbovanju in lokaciji.⁶⁶

Humanistični koncept javne knjižnice se je v Italiji razvijal še v dobi baroka, ko so novoustanovljene knjižnice v primerjavi z renesančnimi predhodnicami razvile poudarjeno znanstven značaj in postale še bolj dostopne.⁶⁷ Te knjižnice, ki so jih operozi spoznavali in obiskovali v času svojega študija, kavalirskih potovanj in službenih obiskov Italije, so postale neposreden vzor za Javno knjižnico v Ljubljani. Operozi, zlasti brata Dolničar in prošt Prešeren, pa tudi škof Herberstein, so imeli pri njeni zasnovi očitno pred očmi zlasti tri: Ambrosiano, Biblioteca Angelico in Biblioteca Casanatense. Podrobnosti ustanovitve Semeniške knjižnice nakazujejo zgledovanje po Ambrosiani, po oxfordski Bodleiani (1602) drugi moderni javni znanstveni knjižnici, ki jo je leta 1609 utemeljil milanski kardinal in nadškof Federico Borromeo. Herbersteinova natančna navodila za upravljanje knjižnice, podkrepjena s finančnimi sredstvi, na primer, so podobna ukrepom milanskega prelata. Opazne pa so še druge sorodnosti. V Ljubljani so glede na VII. in VIII. člen *Akademskih čebel* nedvomno načrtovali sodelovanje Akademije operozov pri nakupu in uporabi knjig za Javno knjižnico,⁶⁸ kar spominja na uresničeno zamisel kardinala Borromea, da vodstvo knjižnice prepusti kolegiju učenjakov, od katerih je bil vsak dolžan skrbeti za dotok knjig svoje stroke in svetovati v zvezi z njimi uporabnikom knjižnice. In kakor Ambrosiana je bila tudi Javna knjižnica po ustanovni listini dolžna odpreti svoja vrata vsakemu izobražencu ne glede na stan. Morda so operozi in kanoniki po letu 1707 Ambrosiano dodatno upoštevali zaradi tega, ker jo je ustanovil bratranec in naslednik sv. Karla Boromejskega, ki je bil zavetnik Karlovega kolegija v Ljubljani.⁶⁹

Poleg milanske biblioteke so gotovo poznali tudi prvo javno znanstveno knjižnico v Rimu, ki je bila odprta leta 1614 v sklopu samostana S. Agostino. Njen nastanek je omogočil bibliofil škof Angelo Rocca, ki je avguštincem zaupal svojo obsežno zasebno knjižnico in prevzel stroške za njeno ureditev pod pogojem, da postane dostopna vsem. Druga rimska baročna javna knjižnica, ki bi jo bili utegnili upoštevati v Ljubljani, pa je bila Biblioteca Casanatense. To knjižnico je ustanovil leta 1698 kardinal Girolamo Casanate in jo leta 1701 odprl javnosti v sklopu dominikanskega samostana S. Maria sopra Minerva. Verjetno je Herberstein z glavnico za knjižničarja zavestno posnemal Borromea, Rocco in Casanateja, ki so z denarno podporo za daljše obdobje zagotovili delovanje knjižnične uprave. Poznobaročna arhitektura in oprema Bibliotece Casanatense, ki ju je zasnoval tedaj najslavnejši italijanski arhitekt Carlo Fontana, dobro znan med operozi,⁷⁰ je verjetno vplivala na prve zasnove in končno izvedbo knjižnične dvorane v ljubljanskem Karlovem kolegiju. Podoba te biblioteke bi bil lahko svojemu očetu Janezu Gregorju in stricu Janezu Antonu Dolničarju v pismih opisal Aleš Žiga Dolničar. Ta nadarjeni mladi operoz je namreč prosti čas, ki mu je ostal ob študiju v Rimu v letih 1707 in 1708, namenil predvsem »obiskom javnih knjižnic«.⁷¹

Semeniško knjižnico torej prav vsi njeni atributi – pobuda in ustanovitev, ki so ju opravili humanistično izobraženi patriciji, prelatova donacija zasebne knjižnice in denarnih sredstev, znanstvena vsebina, odprtost javnosti, tj. vsem izobražencem, organiziranost v okviru cerkvene ustanove in knjižnična dvorana, zasnovana kot celostna umetnina – uvrščajo med značilne

⁶⁶ O renesančnih javnih knjižnicah v Italiji gl. npr. Mummendey 1984 (kot op. 64), str. 228–230; Luciano Gargan, *Gli umanisti e la biblioteca pubblica, Le biblioteche nel mondo antico e medievale*, ur. Guglielmo Cavallo, Roma-Bari 1997, str. 163–186.

⁶⁷ O baročnih javnih knjižnicah v Italiji gl. npr. Mummendey 1984 (kot op. 64), str. 267–268.

⁶⁸ *Akademskie čebele* 1988 (kot op. 2), str. 9.

⁶⁹ Prim. Dolničar 2003 (kot op. 4), str. 333; Smolik 2002 (kot op. 3), str. 4.

⁷⁰ Vidmar 2005 (kot op. 16), str. 47, 48, 127.

⁷¹ SKLJ, Dolničar, *Biblioteca Labacensis* (kot op. 5), str. 101.

baročne javne znanstvene knjižnice v tradiciji poznega humanizma, kakršne so nastajale v 17. in 18. stoletju v Italiji. Nasprotno pripada ljubljanska Licejska knjižnica, ustanovljena leta 1791, očitno že razsvetljenstvu, saj je ni ustanovil zasebnik višjega stanu, temveč država, ko je ob načrtnem reformiranju šolstva gradila sistem deželnih visokošolskih ustanov in pripadajočih študijskih knjižnic. Kljub razlikam med ustanovitelji in lastniki Semeniške na eni in Licejske knjižnice na drugi strani lahko na podlagi primerjave ocenimo razsežnost njenega javnega delovanja, in sicer glede na čas odprtosti, število bralcev, ki jih je lahko sprejela čitalnica, in krog obiskovalcev.

Javna knjižnica je bila v prvi četrtini 18. stoletja v zasilni sobi nad zakristijo ljubljanske stolnice najzverjetneje dostopna le operozom in stolnim duhovnikom, drugim pa le po dogovoru. Tudi bralna soba Licejske knjižnice v prvih letih še ni bila odprta javnosti, vendar so se lahko bralci v njej zadrževali tri dneve v tednu.⁷² Semeniška knjižnica je bila nato, v svojem zlatem obdobju, v drugi in tretji četrtini 18. stoletja dostopna vsem izobražencem najmanj petnajst ur na teden, šele proti koncu stoletja se je začel ta čas krčiti. Licejska knjižnica je bila za javnost odprta od februarja leta 1794, in sicer deset šolskih mesecev na leto. Najprej vsak dan dve uri (od desete do dvanajste), torej štirinajst ur na teden, jeseni istega leta pa so jo odprli tudi popoldne, in sicer od četrte do šeste.⁷³ Leta 1857, skoraj stoletje in pol po uveljavitvi petnajsturnega tedenskega odprtja Semeniške knjižnice, je bila Licejska, tedaj že Študijska knjižnica dostopna samo dvajset ur na teden.⁷⁴

Semeniška in Licejska knjižnica sta bili povsem primerljivi tudi po velikosti svoje čitalnice. V Semeniški knjižnici je lahko za mizo in na klopih s pulti od leta 1725 udobno sedelo okoli osemdeset ljudi, medtem ko je imela Licejska knjižnica na začetku 19. stoletja le nekaj več kakor petdeset sedežev.⁷⁵ Nemogoče je ugotoviti, povprečno koliko bralcev na dan je sprejela Semeniška knjižnica v drugi in tretji četrtini 18. stoletja, ko je bila najbolj obiskana. Vanjo so tedaj gotovo največ zahajali izobraženci iz neposredne soseščine, torej stolni duhovniki, gojenci Karlovega kolegija, nedvomno pa tudi večina ostalih ljubljanskih izobražencev. Dejstvo, da je bila v letih 1717–1774 približno polovica ogromne stavbe kolegija namenjena posvetnim dijakom plemiškega rodu, ki so obiskovali jezuitsko šolo,⁷⁶ zgovorno priča o tem, da je Semeniško knjižnico vsaj v svoji mladosti spoznal velik del plemičev, ki so živeli na Kranjskem v 18. in v prvi polovici 19. stoletja. V knjižnici se je moralo zaradi njenega enkratnega mesta v javnem življenju poznobaročne in razsvetljenske Ljubljane sestajati več učenih družb. V času škofa Karla Janeza Herbersteina okoli leta 1784 se je tam zbirala revizijska komisija za slovenski prevod Svetega pisma,⁷⁷ okoli leta 1781 pa verjetno tudi obnovljena Akademija operozov. Med njenimi člani so bili namreč tedanji knjižničar Paradiso, Marko Pohlin in Linhart – prav vsi odlični poznavalci Semeniške knjižnice. Sicer pa je lahko v biblioteko vsaj po letu 1725 – tako kakor pred tem v Akademijo operozov – vstopil vsak izobraženec domačega ali tujega rodu,⁷⁸ in sicer ne glede na stan. Za to vprašanje so morali biti operozi, pa tudi nekateri pomembni kanoniki posebej občutljivi. Člani akademije namreč niso prihajali iz vrst kranjskega visokega plemstva. Predsednik akademije in stolni prošt Prešeren, na primer, je

⁷² Stefan 1907 (kot op. 39), str. 26.

⁷³ Stefan 1907 (kot op. 39), str. 36–38.

⁷⁴ Jurij Kosmač, Die k. k. Lyceal-Bibliothek in Laibach, Mittheilungen des historischen Vereines für Krain, 12, 1857, str. 61.

⁷⁵ Kosmač 1857 (kot op. 74), str. 62.

⁷⁶ Pogričnik 1766 (kot op. 30), tč. XII; Smolik 1959 (kot op. 11), str. 92–93.

⁷⁷ Josip Gruden, K drugemu slovenskemu prevodu sv. pisma, Carniola, VII, 1916, str. 100.

⁷⁸ Prim. Akademske čebele 1988 (kot op. 2), str. 7, 9; Dolničar 2003 (kot op. 4), str. 328.

bil kmečkemu rodu, čeprav mu je cesar Leopold I. pozneje podelil naziv palatinskega grofa,⁷⁹ drugi pomembni operozi kakor brata Dolničar, Grbec in Schilling pa so pripadali meščanskemu ali nižjemu plemiškemu stanu.

Licejska knjižnica v primerjavi s Semeniško na načelni ravni ni razširila kroga svojih uporabnikov. Namenjena je bila zlasti profesorjem in študentom liceja, ki jim je bil prilagojen urnik knjižnice, pa tudi vsem zainteresiranim, domačim in tujim izobražencem.⁸⁰ Kljub temu je Licejsko knjižnico obiskovalo večje število ljudi kakor prej Semeniško, ker se je krog kranjskih izobražencev v sto letih razširil. Obisk knjižnice je na primer zelo narasel po letu 1839, ko so povečali čitalnico.⁸¹

Primerjava obeh bibliotek je pokazala, da Licejska knjižnica na področju splošne dostopnosti ni presejala Semeniške knjižnice. Najpomembnejše razlike med njima niso povezane z večjo ali manjšo dostopnostjo, temveč so vsebinske narave, določene z idejnimi tokovi dveh različnih dob, v katerih sta nastali: Semeniška knjižnica je izpolnjevala pričakovanja nadnacionalne polihistorske baročne kulture, Licejska knjižnica pa je postala nepogrešljiv del avstrijske razsvetljske družbe in slovenskega literarnega preroda. Primerjava Semeniške knjižnice z baročnimi javnimi knjižnicami v Italiji in z Licejsko knjižnico torej skupaj z viri, obravnavanimi v prvem delu pričujoče razprave, pritrjuje avtorjem, ki so jo opredelili kot prvo javno znanstveno knjižnico na Slovenskem.⁸² Pirjevec, Dolar in Eva Kodrič Dačić, ki so ji ta naziv odrekli v korist Licejske knjižnice, se pri tem – z izjemo selektivno razumljene Linhartove spomenice – niso oprli na vire, temveč na zgodovinsko napačno Kidričevo domnevo, da je biblioteka ob prehodu v cerkveno last izgubila javni značaj. To prepričanje so povezali s prav tako zmotnim, sicer pa že v izhodišču neznanstvenim Stefanovim argumentom, da bi morali Semeniško knjižnico kot nekdanjo knjižnico operozov vključiti v Licejsko knjižnico zaradi njene prvotne javne namembnosti, ki naj bi je ljubljanska Cerkev po letu 1720 ne zmogla več zagotavljati. V razpravi sem pokazal, da so omenjene teze, ki so se rahlo modificirane ohranjale od Stefana (1907) do Eve Kodrič Dačić (2005), v popolnem nasprotju z okoliščinami ustanovitve in delovanja Semeniške knjižnice v 18. stoletju, ki jih je mogoče zanesljivo rekonstruirati. Prva javna znanstvena knjižnica na Slovenskem torej nikakor ni bila »formalno ustanovljena šele z dekretom študijske dvorne komisije 15. januarja 1791«,⁸³ ampak jo je že 30. maja leta 1701 na pobudo Akademije operozov ustanovil ljubljanski knezoškof Herberstein s stolnim proštom Prešernom in stolnim dekanom Dolničarjem.

⁷⁹ Miklavčič 1952 (kot op. 50), str. 565.

⁸⁰ Kosmač 1857 (kot op. 74), str. 66; Stefan 1907 (kot op. 39), str. 37.

⁸¹ Kosmač 1857 (kot op. 74), str. 62.

⁸² Ta ugotovitev ni v nasprotju z uveljavljeno tradicijo, da se pripisuje mesto prve javne knjižnice na Slovenskem Knjižnici kranjskih deželnih stanov. Ta namreč pripada posebnemu tipu mestne knjižnice, kakršen se je razvil v nemških protestantskih mestih na pobudo Martina Luthra po letu 1524. Stanovska knjižnica, urejena po nemškem vzoru in namenjena protestantskim učiteljem stanovske šole in predikantom, tako ni imela znanstvenega značaja (gl. Primož Simoniti, *Med knjigami iz stare gornjegrajske knjižnice*, Zbornik narodne in univerzitetne knjižnice, I, Ljubljana 1974, str. 24–28; Mummendey 1984 (kot op. 64), str. 230, 254; Berčič 2000 (kot op. 56), str. 102; Dolinar 2004 (kot op. 59), str. 179–180).

⁸³ Kodrič Dačić 2005 (kot op. 60), str. 373.

S u m m a r y

Ad usum publicum destinata.
On the Public Character of the Seminary Library in Ljubljana

Luka Vidmar

Occasionally it was possible to detect in technical literature a certain doubt whether the Seminary Library in Ljubljana, which was opened in 1701 as a public library, was indeed open to the public in the 18th century. In view of this, some authors bestowed the title of the first public scholarly library to the Lyceum Library that was established in Ljubljana in 1791. This article examines the issue of the public character of the Seminary Library, first by exploring 18th century sources, then by a critical review of technical literature, and finally by comparing this library with other domestic as well as foreign libraries with a similar function and character.

Unequivocally, the sources demonstrate that the library, whose original name was The Public Library, was established in 1701 upon the initiative of *Academia Operasorum Labacensium* by the bishop of Ljubljana, the Cathedral provost, and the Cathedral dean. Between 1701 and 1770 at least nineteen, mostly independent, sources explicitly state that the Seminary Library had indeed been open to the public. It was moved from its temporary premises above the vestry of the Cathedral of Ljubljana to a hall at Karel's Collegium, or the Seminary, in 1725. Since it was owned by the Diocese of Ljubljana the Diocese's high-ranking officials closely monitored its financial and organizational aspects. In the second and in the last third of the 18th century the library was open most days of the week. Other sources from the same period implicitly mention its organization and growth, and it was not until 1784 that Anton Tomaž Linhart wrote about its reduced opening hours; nevertheless, this had not yet had any profound impact on the library's public character. At the beginning of the 19th century, however, the library was transformed into a theological library restricted to the public.

The basis for the misapprehension about the failure of public function of this baroque library in the 18th century had been provided by Konrad Stefan (1907). Contrary to other sources, Stefan held that the library had been originally founded and owned by *Academia Operasorum Labacensium* and appropriated by the Church around 1725. France Kidrič (1929) added that this appropriation denoted the loss of its public function. Avgust Pirjevec (1940), Jaro Dolar (1982), and Eva Kodrič Dačić (2005) further strengthened this conjecture despite the lack of any additional facts, claiming that in contrast with the Lyceum Library the Seminary Library had never truly operated publicly.

Apart from the historical sources other arguments speak in favor of the library's public character. It was designed after the baroque public scholarly libraries that in the manner of late Humanism were organized alongside Italian ecclesiastical institutions (Ambrosiana, Biblioteca Angelica, Biblioteca Casanatense); it also operated in a similar fashion. The library belongs to this historic, and also geographical, type of public library due to the following characteristics: the initiative for its establishment and its setting up by patricians with Humanist education; the prelate's donation of his private library and of pecuniary funds; the scholarly content; availability to the public (i.e. to all educated users); the organizational structure within a church institution; the library hall designed as an integral work of art. Furthermore, a comparison between the Seminary Library and the Lyceum Library indicates that the latter was no more accessible to the general public than the first.